

В.С. ВЕЛИКОЧИЙ, д. і. н., професор
В.В. ШИКЕРИНЕЦЬ, к. н. держ. упр., доцент
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Івано-Франківська область з її історико-культурною спадщиною та багатством туристично-рекреаційних ресурсів входить до п'ятірки найпривабливіших туристичних центрів України. Прикарпаття є перспективним туристичним регіоном країни. Це територія з унікальними ресурсами, неповторними краєвидами, багатовіковими традиціями і самобутньою культурою населення. Об'єктами уваги туристів є не лише мальовничі ландшафти, джерела цілющих вод, приваблю їх також історико-культурна і духовна спадщина краю. Володіючи великою кількістю сакральних об'єктів (храмів і храмових комплексів, монастирів) варто подбати про їх використання для задоволення духовних потреб та пізнання – як українців так і іноземних відвідувачів.

Об'єктом дослідження є релігійний туризм в Івано-Франківській області, а **предметом дослідження** – процеси становлення та розвитку релігійного туризму в області.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що розробка і впровадження механізмів регулювання релігійного туризму сприятиме раціональному та ефективному розв'язанню проблем, пов'язаних з розвитком туризму в Україні в цілому.

Серед перспективних напрямів розвитку туризму в Україні у XXI ст. вважаємо, має стати розробка нових, цільових маршрутів для вітчизняних та зарубіжних туристів з урахуванням конфесійних карт областей[1].

Відродження українських традицій і звичаїв, елементів національної культури, вплив релігії на українське суспільство, особливості менталітету нації, духовно моральний вимір викликає інтерес з боку багатьох фахівців різних напрямів, зокрема духовенства, органів державного та місцевого управління (місцеве управління – складний різновид публічної влади, який може вводити, як місцеві представницькі та виконавчі органи, так і державну адміністрацію на місцях, що зумовлює сполучення в інституті місцевого управління самоврядних і державних начал[2]), науковців і відображається в чисельних публікаціях, монографіях, виступах.

Але разом з тим відчувається нестача напрацювань стосовно формування моделей релігійної свідомості, прикладних досліджень релігійної сфери регіонального рівня, обґрунтування релігійно-географічного районування, використання релігійних об'єктів для екскурсійної діяльності. Саме тому дослідження церковних історико-культурних об'єктів краю з метою їх використання в туристично-екскурсійній діяльності визначили актуальність дослідження.

Необхідно зазначити, що вивчення і розробка теоретико-методологічних основ релігійного туризму ще не стало предметом спеціального комплексного дослідження в українській науці з державного управління та туризмології. Поза увагою науковців залишаються такі проблемні питання як створення термінологічного апарату і підходів до класифікації релігійного туризму як унікального соціально-економічного явища.

Метою статті є оцінка об'єктів церковної історико-культурної спадщини для розвитку туристичної діяльності в Івано-Франківській області.

Релігійний туризм – вид діяльності, пов'язаний із наданням послуг і задоволення потреб туристів, які прямують до святих місць і релігійних центрів, розташованих поза межами звичайного середовища проживання[3].

Географічне вивчення релігії полягає в тому, що її розглядають як феномен духовного життя людства, надбання його культури, що розвивається в

часі й просторі й набуває різних виявів: суттєвих і хроно-хорологічних. Як система духовних цінностей вона функціонує в просторі й часі, відтворюючись в елементах матеріальної та духовної культури, набуваючи чинності як морально-етична основа повсякденного людського буття. Діяльність цих елементів забезпечує людині можливість задовольняти свої духовні потреби. Тому до вищезазначених підходів треба додати й діяльний підхід, який розглядає релігію як сукупність обрядів із відправленням культів. Об'єктом географії релігій є духовна складова ноосфери, предметом – закономірності територіальної організації релігії в просторі й часі у певних природних і соціально-економічних умовах[4].

На сьогоднішньому етапі розвитку релігійного туризму особливе значення набувають дослідження історії і культури етноконфісійних груп, які населяють територію області. В системі релігійного туризму є спільні риси з культурним туризмом, що є особливим зацікавленням для іноземних туристів. Найбільш відомими центрами релігійного туризму в Івано-Франківській області є Гошівський монастир (чоловічий, греко-католицький) (1570 р.) та Манявський скит (чоловічий, православний) (1606 р.) – пам'ятки оборонної архітектури.

У найбільш загальному розумінні, релігія трактується як одна з форм суспільної свідомості, форма духовно-практичного освоєним світу, що поєднує людей на певній основі. Вона охоплює ідеї, погляди, уявлення про Бога і Вищі сили; емоції людини; культові дії (богослужіння, молитви, обряди, свята); спосіб життя (побутові традиції, стереотипи мислення, поведінки, пости); організації, що об'єднують віруючих; культові споруди; інфраструктурні елементи, що забезпечують релігійне життя.

Релігія виступає невід'ємною складовою соціокультурного простору в межах якого відбуваються процеси релігійно-національного відродження. Свідченням таких змін є зростання мережі релігійних закладів, релігійних громад, збільшення духовних центрів, релігійних місій і братств, активізація

паломництва. Релігійна сфера характеризується змінами якісного і кількісного складу віруючих. До категорії віруючих відносить себе понад 75 % населення країни, серед молоді цей показник становить приблизно 70 %. Наслідком таких змін є перетворення раніше байдужих до релігії в глибоко віруючих людей та формування самостійної підгалузі підприємницької діяльності – релігійного туризму, з своєю економічною специфікою, інфраструктурою і формою рухомості населення.

Релігійний туризм є самостійною підгалуззю і одним із перших видів туристичних подорожей. Він задовольняє духовні потреби віруючих різних віросповідань, забезпечує ознайомлення населення з маловідомими сторінками історії релігії й одночасно сприяє формуванню культури міжконфесійних і міжнаціональних відносин, утвердження національної свідомості і любові до рідного краю, самосвідомості, відтворення історичної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку естетичних і художніх смаків. Основними різновидами релігійного туризму є туризм екскурсійно-пізнавального та паломницького напрямку[5].

Об'єктом релігійного туризму – є церковні історико-культурні об'єкти, що містять інформацію про конфесійні прояви. Релігійні об'єкти переходять в ранг екскурсійних коли на них з'являється туристичний попит. Будучи продуктом праці попередніх поколінь, релігійні об'єкти виступають як предмет праці для виробництва (надання) туристичних послуг пізнавального-екскурсійного характеру. Тобто, це спадок історичного розвитку цивілізації, який накопичився на певній території, результат духовної і матеріальної діяльності попередніх поколінь.

Релігійний туризм – інтегрований спеціалізований вид туризму, який сформувався на стику богослов'я, філософії, історії, туризмології, культурології, краєзнавства та державного управління шляхом міждисциплінарного синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних напрацювань.

Туристична галузь Івано-Франківської області має розгалужену мережу санаторно-курортних і туристично-рекреаційних закладів, які спроможні одночасно прийняти більше 20 тис. осіб. В переліку їх послуг крім основних, різноманітні додаткові, зокрема тури екскурсійно-пізнавального характеру та паломницькі тури. Участь у релігійних заходах в якості глядачів приваблює туристів, вони мають можливість побачити діючі культові пам'ятники, музеї, відвідати релігійні служби, прийняти участь в хресних ходах, медитаціях та інших релігійних заходах, взяти участь в релігійних святах.

За кількістю пам'яток архітектури і містобудування Івано-Франківська область займає третє місце в Україні. В даний час в області під охороною держави нараховується з найдавніших часів (XII ст.) і до XX ст. 1423 пам'ятки архітектури, з них 513 культових споруд – 482 церкви (127 мурованих і 335 дерев'яних), 24 костели та 7 синагог, в тому числі 87 пам'яток національного значення, переважна більшість яких – це пам'ятки дерев'яної і мурованої архітектури, та пам'ятки житлового і громадського будівництва, зосередженого, в основному, в історичних містах[6].

Більшість церковних історико-культурних пам'яток Прикарпаття тісно пов'язані з історичним минулим краю і має багатовікову історію. Вони втілюють майже всі відомі архітектурні стилі: бароко, готику, ренесанс, класицизм XIX ст.

Прикарпаття багатонаціональний та багатоконфесійний край. Сьогодні в області проживають представники 80 національностей, об'єднаних в 20 конфесій та понад 1600 релігійних громад. Майже в кожному населеному пункті мирно співіснують різні конфесії: греко-католицькі, православні, римо-католицькі, протестантські, які є найчисельнішими громадами. Крім традиційних течій діють малочислені релігійні громади, загалом в області нараховується понад 1310 культових споруд.

Пам'ятниками архітектури і містобудування, важливими об'єктами релігійного туризму регіону є монастирські комплекси. Вони є характерними

культовими спорудами греко-католицької, православної і римо-католицьких церков. Монастирі завжди були центрами туризму і краєзнавства. Найбільш відомі з них є Домініканський монастир (1742-1762 рр.) – селище Богородчани; Манявський скит (1606 р.) – с. Манява Богородчанського району; Гошівський монастир (1570 р.) – Долинський район; Студинський монастир (1938 р.) – м. Яремча та інші.

Найціннішими пам'ятками сакрального мистецтва є – Богородчанський район – с. Росільна (церква Апостолів Петра і Павла (кінець XIX ст. та храм Архістратиґа Михаїла (1848 р.); Галицький район – с. Крилос (Успенська церква (XVI ст.), с. Шевченково (Церква Святого Пантелеймона (1194) – єдиний в Україні практично повністю уцілілий храм Галицького князівства; Долинський район – с. Гошів (церква Святого Преображення (1842 р.); м. Івано-Франківськ (Вірменський костел (1762 р.), Колегіальний костел Діви Марії (1703 р.), Собор Святого Воскресіння (1763 р.); м. Рогатин – оборонний костел Святого Миколи (XV ст.))[7].

Костели, в основному, борочного стилю і відзначаються монументальністю і величністю. Найвизначнішими з них є костел кармелітів (1624 р.) у селі Більшівцях Галицького району, парафіяльний костел (1703 р.) та костел єзуїтів (1763р.) на майдані Шептицького в м. Івано-Франківську, костел (1760 р.) в місті Городенці та костел бернардинців (1735 р.) в селищі Гвіздець Коломийського району та інші.

Окремий інтерес представляють дерев'яні храми – справжні шедеври української архітектури та народного будівництва. Досвід включення таких споруд, що представляють бойківський та гуцульський типи церковної архітектури у туристичну інфраструктуру області збагачує її зміст та гармонійно доповнює інші види туристичної діяльності.

Івано-Франківська область володіє значними пам'ятниками дерев'яної народної архітектури, які є найціннішою сторінкою народного мистецтва і найбільшою мірою здатні репрезентувати край у всій своєрідності та

складності. Пам'ятки дерев'яного будівництва є найбільш вразливою частиною національної культурної спадщини. Надзвичайно гостро проблема збереження та ефективного використання культурних пам'яток у регіоні. Вони гинуть від води, вогню, а найбільше під людської недбалості й безкультур'я. Майже кожного року в області зникає унікальний дерев'яний храм – з причини відсутності коштів. Через брак державного фінансування використання пам'яток у туристичній діяльності є чи не єдиним джерелом коштів для їх порятунку і збереження.

Під державною охороною перебуває 335 дерев'яних церков краю, а саме: м. Рогатин – церква Святого Духа (1598 р.); м. Яремча – церкви Івана Милостивого (XVIII ст.) та Архістратиґа Михаїла (XIX ст.); с. Микуличині – Троїцька церква (1868 р.); селище Ворохта – храм Різдва Богородиці (1615 р.); селище Верховина – Анно-Зачатієвська церква (1872 р.); м. Косів – Василіївська церква та інші.

Дерев'яні церкви збудовані народними майстрами без жодного гвіздка у специфічних архітектурних стилях, притаманних лише певній місцевості: бойківському, гуцульському, лемківському, стилі бароко та готичному.

Сьогодні одним з найважливіших об'єктів релігійного туризму у розвитку туристичного потенціалу області є некрополі. Цвинтарі на сьогоднішній день є місцями, з яких часто починається перебування туристів в певному населеному пункті. Причинами цього можуть бути, по-перше, відвідини місць поховання родичів, по-друге, повага до пам'яті видатними громадським, релігійним, та державним діячам, по-третє, данина пам'яті героям, що віддали своє життя на полі битви.

Некрополі є важливим туристичним ресурсом, який може притягнути значні за обсягом туристичні потоки. Для іноземних та вітчизняних туристів є вельми цікавим з історико-культурного та архітектурного поглядів ознайомитися як з радянськими, російськими, австрійськими, польськими,

іудейськими, караїмськими, німецькими цвинтарями та могилами, які знаходяться нині на території населених пунктів Івано-Франківської області.

Саме на Прикарпатті виник хасидизм (хасид означає «благочестивий»), – одна з найпоширеніших течій іудаїзму. Засновником хасидизму був Ізраель бен Еліазер або Бааль Шем Тов («власник доброго імені» – скорочено Бешт), який у середині XVIII ст. заснував у м. Косові першу хасидську громаду. Після нього знаменитими цадиками (праведниками) були Якоб Коппель Хасид, Мена Барух, Менахель Мендель, Нахман Косовер, Хаїм Гагер, (близько 10 тис осіб) були винищені нацистами в ході «операції» 15-16 жовтня 1941 року та в наступні місяці. На місці масового вбивства споруджено пам'ятний знак[8].

В Івано-Франківській області представлені багаті зразки матеріальної культури караїмів. Саме кримські караїми на запрошення короля Данила Галицького селяться у XIII ст. в містах Галичі та Луцьку.

Нажаль кенаса у м. Галичі була зруйнована ще в 1985 році. Туристи можуть ознайомитися лише з експозиціями в єдиному в Україні музею караїмської культури і побуту та караїмським цвинтарем у Галицькому районі[9].

Водночас, в Івано-Франківській області не в повній мірі використовується історико-культурна спадщина для формування спільної ідентичності, консолідації місцевих мешканців та формування позитивного іміджу області. На сьогоднішній день не розроблено методологічних аспектів аналізу функціонування пам'яток історії та культури в якості екскурсійного туристичного об'єкту. Внаслідок цього об'єкти церковної історико-культурної спадщини залучаються до релігійного туризму безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму.

Відродження звичаїв і традицій, елементів національної культури тісно пов'язано з духовно-релігійним суверенітетом. Відвідувати релігійні об'єкти можна як з паломницькою метою так і з цікавості. Сьогодні більшість відвідувачів-туристів цікавляться святинями, їх архітектурою, намагаються

більше дізнатися про діяльність церкви. Збільшення кількості туристів призведе до розширення релігійної туристичної інфраструктури – церковних готелів та їдалень, облаштованих місць для наметових містечок, виставкових залів ікон, церковних лавок. Збільшення ролі релігійного туризму призведе до створення маршрутів для різних груп туристів, випуску путівників та іншої літератури релігійного спрямування.

Одержані в процесі наукового дослідження результати підтверджують гіпотезу, покладену в його основу, а реалізована мета та завдання дають можливість сформулювати такі висновки: в черговий раз підтверджено, що подальший розвиток релігійного туризму в області гальмується недосконалістю нормативно-правової бази, відсутністю системи регулювання релігійного туризму; регулювання розвитку релігійного туризму пропонується розглядати як сукупність форм і методів органів місцевого управління на діяльність суб'єктів господарювання з метою реалізації соціально-економічних пріоритетів та забезпечення нормальних умов функціонування ринкового механізму.

Література

1. Шикеринець В.В. Деякі аспекти розвитку етнотуризму в Україні (на місцевому рівні) / В.В. Шикеринець // Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи : Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2001. – С. 23.

2. Шикеринець В.В. Становлення та тенденції розвитку місцевого управління в Україні : Монографія / В.В. Шикеринець / [за наук. ред. д. держ. упр., проф. О.Я. Лазора] / Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010 – С. 31.

3. Божук Т.І. Релігійний туризм : термінологічний словник-довідник / автор-упорядник Т. Божук. – Л. : Український бестселер, 2010. – С. 94.

4. Павлов С. В. Географія релігій / С.В. Павлов, К.В. Мезенцев, О.О. Любіцева. – К. : Артєк, 1998. – С. 124-127.

5. Медвідь Л.І. Релігійний туризм як один з напрямів розвитку туристичної галузі Закарпатської області / Л.І. Медвідь // Рекреаційний потенціал Прикарпаття : історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 3 : Мат. міжн. наук. конф. «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ – Яремче, 19-21 жовтня 2011 р.) Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; гол. ред. – Володимир Клапчук; відп. секр. – Василь Шикеринець. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – С. 361.

6. Маланюк Т.З. Краєзнавство і туризм : Навчальний посібник / Т.З.Маланюк. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 19.

7. Прикарпаття: спадщина віків : Історико-культурологічне видання / За ред. М.В. Кугутяка. – Львів : Манускрипт, 2006. – С. 164-186.

8. Клапчук В.М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.) : Монографія / Володимир Клапчук / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів–Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – С. 295-295.

9. Сапелкіна З.П. Релігійний туризм : Навчальний посібник / З.П. Сапелкіна. – К. : Альтерпрес, 2009. – С. 91-92.